

YOSHLARNI OILAVIY XAYOTGA TAYYORLASHNING OMILLARI

Z. Xudayqulova

GulDU Psixologiya kafedrası katta o'qituvchismi

Xalq pedagogikasi xalq ommasi orasida hukmronlik qiluvchi tarbiyaning maqsadi va vazifalariga bo'lgan qarashlarni ifodalovchi amaliy pedagogik bilimlar va tajribasi sohasidir. O'zbek milliy oilasini mutaxkamligini ta'minlashda ishiga xalq pedagogikasini joriy etish masalasi asosiy muammolardan biridir. Shunday ekan, xalq pedagogikasining zamonaviy oila oldidagi maqsad va vazifalardan kelib chiqqan holda, ularni mumkin qadar to'laroq amalga oshirishdagi imkoniyatlarini aniqlash juda muhimdir. Yoki, xalq pedagogikasining yoshlarni oilaviy xayotga tayyorlashdagi imkoniyatlarini qay darajada ekanligini bilish lozim.

O'zbek xalqining har bir avlodi xalq ommasining bir necha asrlar mobaynida to'plagan tarbiya an'alarini bolani hayotga, oilaga va mehnatga tayyorlashda qo'llab kelgan. Ya'ni, xalq pedagogikasining imkoniyatlaridan amalda foydalangan. Bizning oldimizda esa zamonaviy oilalarni mustaxkamligini ta'minlash uchun ularning imkoniyatlarini aniqlash masalasi turibdi. Xalq pedagogikasining tarbiya ishini amalga oshirishdagi imkoniyatlari deganda nima tushuniladi?

Xalq pedagogikasining tarbiyaviy imkoniyatlari deganda xalq tarbiya tajribasidan joy olgan empirik pedagogik bilimlar, ma'lumotlar, malakalar va ko'nikmalarning zamonaviy maktab va oila tarbiyaviy sistemasida bolalar va o'quvchi-yoshlarni tarbiyalash maqsad va vazifalarini hal etish uchun zarurligi (qulay shart-sharoit yaratishi) tushuniladi. Masalan, xalq maqollarining tarbiyaviy imkoniyatlari oilada tarbiyaning asosiy maqsadidan kelib chiqadi. Tarbiyaning asosiy maqsadi - har tomonlama etuk insonni (shaxsni) shakllantirish. Uning tarkibiy qismlari esa rivojlanayotgan va shakllanib kelayotgan shaxsning aqliy, jismoniy, axloqiy mehnat va nafosat tarbiyalaridir. Maqollar esa, tarbiyaviy jarayonda shaxsni shakllantirishning sanab o'tilgan tarkibiy qismlarini amalga oshirishda qulay shart-sharoit yarata oladi. Jumladan, xalq maqollaridan aqliy tarbiyaga oid, jismoniy tarbiyaga xos, axloqiy, mehnat va nafosat tarbiyalariga taalluqli o'nlab namunalarni tanlab olish mumkin. Ular esa oilalarda o'zaro bog'liq bo'lgan barcha yo'nalishlarini amalga oshirish uchun lozim bo'lgan tadbirlarda keng qo'llanilishi mumkin.

Har qanday boylikning nihoyasi bo'ladi, oltin, zar, zarbobga o'ralishning umri qisqa. Osmono'par binolar qulashi, sulolalar kelib-ketishi, avlodlar ketidan yangilari kelishi tabiiy, ammo xalq pedagogikasi hayqirib oquvchi daryoday uyg'oq, musaffo chashmaday betinim, quyosh taftiday issiq, oy nuriday nurafshon, hayotning o'ziday go'zal, bedor insonlarday uyg'oq holda avlodlar tarbiyasida hamisha o'z vazifasi — aytilgandek, Inson odobi, xulqi, kamoloti borasidagi xizmatini o'tayveradi, hech qachon «toliqmaydi» — «charchamaydi».

Biz xalq pedagogikasining sharqona va turkona an'analari, oilaviy-maishiy

yo'nalishlari, xalqning o'ziga xosligining milliy to'ylarimiz, ommaviy bayram-sayllari, marosimlar, urf-odatlar va udumlarda ifodalanishi, xalq pedagogikasida sport, jismoniy tarbiyaning tutgan o'rni, milliy maktab muammolari kabi shu kunlarda juda dolzarb, zarur va kerakli masalalar haqida qisqacha to'xtalib o'tishni lozim deb topdik.

Bular: xalq og'zaki ijodida yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash va tarbiya usullari, insoniy qadriyatlar va yurtsevarlik tarbiyasi; do'st-birodarlik, ahillik, mehnatsevarlik, kasb-hunarga muhabbat, yaxshilik va yomonlikning, yaxshi va yomon so'zning oqibati, halollik, to'g'rilik, olijanoblik tarbiyasi, adolat, insof va insofsizlik, do'st-birodarlik, og'a-inichilik va qon-qardoshchilikning ahamiyati, botirlik va qo'rqqoqlik, odob-odobsizlik, mehmon va mehmondo'stlik, saxiylik, baxillik va kamtarlik, sabr-qanoat va sabrsizlikning oqibati, qadr va qadrsizlik, muhabbat, vafo va bevafoqlik, tajribakorlik, kaltabinlik va ishonchsizlik, or-nomus va nomussizlik, samimiylik va nosamimiylik, andisha va andishasizlik, farosat va farosatsizlik, tejamkorlik va isrofgarchilik, reja va rejasizlik, me'yor va me'yorsizlik, mas'uliyat va mas'uliyatsizlik, vaqt va fursat, foyda va zarar, sog'lom tarbiya, tozalik va ozodalik, tabiatni e'zozlash, dehqonchilik va chorvachilik qadriyatlari, hayvonlar, qushlar, ersuvni e'zozlash, kattaga hurmat, yoshga mehr-shafqat, yo'l va yo'ldosh, sevinch va g'am, to'y va motam, farzand va far-zandsizlik, kiyinish, so'zlashish, yurish-turish, salomlashish, ko'cha odobi, ovqatlanish madaniyati, muomala, sayohat qoidalari, uxlash, yuvinish, jamoat va kattalar oldida o'zini tuta bilish, kitob o'qish madaniyati, kattalarga qarashish, uy yumushlarini bajarish, dars tayyorlash, o'zbek to'ylari axloqiy, aqliy va jismoniy maktab ekanligi kabi qadriyatlardir. Shuningdek, xalq pedagogikasi an'analarida farzandlarni estetik idroki, hissiyoti va tasavvurlarini rivojlantirish hamda mukammallashtirish; bolalarning badiiy-ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish va kamol toptirish, estetik did asoslarini shakllantirish va takomillashtirish; estetik tarbiyada bolalar o'yin folklorining o'rni va ahamiyati, bolalar folklor-etnografiya dastalari — estetik tarbiya markazi ekanligi, vorislik, ustoz-shogirdlik an'alarining pedagogik, axloqiy-estetik ahamiyati, yoshlarni shaxs sifatida shakllantirish hamda badiiy-estetik tarbiyalashda xalq ommaviy tomosha san'ati, — tsirk, dorbozlik, askiya, baxshi-shoirchilik, dostonchilik, ertakchilik, qiziqchilik, taqlidgo'ylik, maddohlik, qirotxonlik, qissaxonlik, otunlik, voizlik, bo'zaxo'rlik alyorlari kabi san'atlarining tutgan o'rni va pedagogik-tarbiyaviy ahamiyati, xalq an'anaviy sporti, farzandlar jismoniy baquvvatligi va etukligining garovi ekanligi, chaqqonlik, epchillik va har tomonlama garmonik rivojlanishning sinalgan vositasi ekanligi, bolalar o'yin folklorining pedagogik-tarbiyaviy ahamiyati, xalq pedagogik tarbiyasida turizm va sayohatning, savdo-sotiq va tijoratning o'rni, jismoniy tarbiya va sport ko'nikmalarida xalq qiziqarli tomosha san'ati, axloq-odob va ta'limning uyg'unligi va o'ziga xosligi xalq sport va jismoniy tarbiyasida jinsiy tafovutlarga ahamiyat berishning, axloqiy-aqliy ahamiyati; xalq an'anaviy pedagogikasida tabiat va inson uyg'unlashuvi muammolari, tabiat va tarixni e'zozlash, saqlash va qadrlashning ahamiyati, hayvonlar dunyosi, qushlar olami hamda dov-daraxtlar, o'simliklar va giyohlarga: er, suv, borliq-atrofga

insoniy munosabat — xalq pedagogikasining ekologik tarbiyasi asoslarining asosi ekanligi, odatlar, udumlar, rasm-rusmlar, marosimlar, irim-sirimlar, qarg'ish va olqish-duolar, tabiat, diniy bayramlarning ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati, xalq ommaviy bayram-sayllari «Navro'z», «Mehrjon» «Hayit-ro'za», «Hayit bayrami» va boshqalarning, bolaning dunyoga kelishi, qulog'iga azon aytish, tish chiqishi, ilk qadami, beshikka solish, birinchi kiyim-bosh kiydirish, besh, etti kun, o'n bir kunligi, bir yilligi, uch, to'rt, besh yilligining alohida bayram qilinishi, maktabga borishi, sunnat qilinishi, kokil qo'yish, kokil oldirish, mo'ylov oshi, uylanish—nikoh to'yi, birinchi farzand ko'rish, qirq, ellik, oltmish yoshlar tantanalari, payg'ambar yoshi, etmish, sakson, to'qson yillik yubileylari, kumush to'y, oltin to'y, marvarid to'y va boshqa bayram-sayllar, to'y-tomoshalar, odatlar, udumlar, marosimlar va an'analarning ta'lim-tarbiyaviy, pedagogik yo'nalishi va ahamiyati va shu kabilar.

Sanab o'tilgan va boshqa yuzlab udumlar, rasm-rusmlar, odatlar, marosimlar, an'analar, boshqacha ibora bilan aytganda, qadriyatlar, xalq pedagogikasining qirralari yoshlarni oilaviy xayotga tayyorlashda muxim omil xisoblanadi.